

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Токар Наталія Миколаївна

УДК 930.1(477) Т 51

**НАУКОВА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
В. ДОМАНИЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ
УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

07.00.01 – історія України

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

кандидат історичних наук, доцент
Філоретов Віктор Миколайович,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені В.Винниченка,
декан факультету історії та права

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Масненко Віталій Васильович,
Черкаський Національний університет
імені Б. Хмельницького,
завідувач кафедри історії та етнології України

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Горєлов Микола Євгенович,
Інститут політичних та етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
теорії та історії політичної науки

Захист відбудеться 20.06.2008 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 20.05.2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Період на межі ХХ – ХХІ ст. характеризується для українського народу великою кількістю визначних подій, найголовнішою з яких стало здобуття незалежності України. У зв'язку з цим сьогодні особливо гостро постає проблема формування сучасної національної еліти, що має забезпечити вихід молодій державі на рівень цивілізованих країн світу, стати головним носієм інтелектуального, духовного потенціалу народу, гарантом становлення державності та демократизації суспільства. Це, в свою чергу, вимагає переосмислення і об'єктивного висвітлення історичних подій минулого, творчого використання досвіду попередніх поколінь як однієї з можливих умов подальшого успішного розвитку української держави.

Особливої актуальності в цьому контексті набуває вивчення творчої спадщини науковців і громадсько-політичних діячів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які зробили вагомий внесок у розвиток української культури в цілому та національної історичної науки зокрема. Саме в цей період у суспільній свідомості українців утверджується думка про необхідність розбудови самостійної української держави. В українській історичній науці відбувався процес активного пошуку концептуальних основ створення національної історії, обґрунтовувалися наукові засади її націоналізації, розроблялися перші проекти національного державного устрою. Реконструкція суспільно-політичного та наукового життя в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. була б неповною без окреслення ролі та значення творчого доробку таких його представників як Василь Миколайович Доманицький (1877 – 1910). Це був історик, етнограф, літературознавець, фольклорист, економіст, редактор, перекладач, журналіст. Однак, незважаючи на таку плідну діяльність, творча спадщина вченого, несправедливо замовчувалася радянською історіографією й досі залишається недостатньо вивченою і потребує комплексного дослідження.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю відновлення історичної справедливості щодо постаті В.Доманицького шляхом глибокого вивчення його багатоаспектного наукового доробку і громадської діяльності, з'ясування ролі вченого у формуванні національної свідомості українського народу та у пропаганді української національної ідеї, а також осмислення його місця в національно-культурній історії України. Висвітлення означених проблем дає можливість ширше уявити громадське життя України кінця ХІХ – початку ХХ ст., проаналізувати особливості розвитку культури, глибше висвітлити історію української інтелігенції та її провідних представників, що, безперечно, має велику наукову і практичну цінність для становлення сучасної української держави та розвитку історичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося згідно з планом науково-дослідних робіт «Актуальні

проблеми історії України» кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 5 від 29 листопада 2007 р.)

Об'єктом дослідження є постать В.Доманицького на тлі суспільно-політичних процесів України кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Предметом дослідження є основні напрями та зміст наукової і громадської діяльності В.Доманицького.

Хронологічні рамки дослідження, враховуючи його специфіку, охоплюють весь період життя В.Доманицького – від народження у 1877 р. до смерті 1910 р. Проте, для з'ясування історичних передумов формування наукових та громадсько-політичних позицій історика, а також для визначення його місця в суспільно-політичному житті України, що є необхідним для всебічного висвітлення проблеми, проаналізовані події на українських землях, починаючи з другої половини ХІХ ст.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі і значення наукової і громадської діяльності В.Доманицького в історії вітчизняної культури та визначенні найцінніших складових його творчої спадщини для сучасного відродження української нації і держави.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення ряду **завдань**:

- висвітлити стан дослідження проблеми в українській та зарубіжній історіографії, ступінь її джерельного забезпечення;
- виявити основні фактори, що вплинули на формування особистісного світогляду та громадсько-політичних переконань В.Доманицького;
- розкрити основні напрями громадської та науково-публіцистичної діяльності вченого у періодичних виданнях України, спрямовані на розвиток української національної ідеї;
- визначити внесок В.Доманицького у становлення і розвиток кооперативної справи в Україні;
- охарактеризувати процес формування науково-методологічних поглядів В.Доманицького на основі аналізу його історичних досліджень, спрямованих на створення синтезуючої концепції української історії;
- проаналізувати комплекс праць дослідника з етнографії, бібліографії, літературознавства та охарактеризувати їх значення для розвитку українських гуманітарних наук наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.;
- простежити основні етапи дослідницької роботи В.Доманицького в галузі шевченкознавства та визначити її вплив на підвищення рівня національної й політичної свідомості українського народу.

Методологія та методи дослідження. Дисертаційна робота ґрунтується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, системності, логічності і підходах багатовимірності й діалектики. Принцип історизму сприяв висвітленню

минулого в історичному контексті, з урахуванням змін, що відбувалися не лише з об'єктом дослідження, а й з усіма пов'язаними з ним явищами і процесами. Їх комплексне використання допомогло відтворити об'єктивну картину суспільно-політичного життя України останньої чверті XIX – початку XX ст. Діалектичний підхід дозволив нам розглянути суспільно-політичні процеси означеного періоду не як статичні явища, а у постійному русі національної боротьби, еволюції громадського життя. Методи системності й логічності застосовувалися для періодизації та логічної побудови викладу матеріалу.

Серед використаних методів слід також відмітити історико-ретроспективний, який дозволив охарактеризувати зміст і напрямки наукової і громадської діяльності В.Доманицького, проаналізувати основні події суспільно-політичного і наукового життя України межі XIX – XX ст.; хронологічний, що використовувався для розкриття змін у наукових і громадських поглядах дослідника; персоналістично-біографічний – для з'ясування ролі окремих політичних, культурно-освітніх, громадських діячів у розгортанні його діяльності; пошуково-бібліографічний – з метою виявлення опорної джерельної бази і теоретичних надбань вченого; порівняльно-зіставний, який дав змогу простежити генезу світоглядних позицій В.Доманицького протягом його життя, допоміг зіставити і порівняти події, явища, відомості, факти; узагальнення і систематизації – для формулювання й обґрунтування висновків за результатами здійсненого дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на основі широкого масиву джерел, насамперед архівних документів, було комплексно проаналізовано наукову, культурно-освітню і громадсько-політичну діяльність В.Доманицького. З'ясовано нові факти й поглиблено знання про життєвий шлях науковця, визначено фактори, що впливали на формування та еволюцію його наукових позицій та національно-патріотичних поглядів. Проаналізовано творчий доробок В.Доманицького, складено найповнішу на сьогодні бібліографію вченого (понад 100 праць). Дістало подальшого розвитку вивчення питання про значення видавничої діяльності В.Доманицького у розбудові української журналістики, визначено й охарактеризовано основні етапи його роботи над виданням першого повного «Кобзаря», доведено значний вплив В.Доманицького на становлення та розвиток кооперативної справи в Україні. Глибоке вивчення епістолярної спадщини науковця дозволило внести окремі уточнюючі аспекти до діяльності М.Грушевського, С.Єфремова, Є.Чикаленка, Б.Грінченка та інших видатних діячів української науки і культури.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання його основних положень при підготовці праць з історії України, посібників, нормативних, лекційних та спеціалізованих курсів з історії України, етнографії, літературознавства, з історії кооперативного руху та суспільно-політичного життя України наприкінці XIX – на початку XX ст.

Апробація результатів дисертації відбувалась на Всеукраїнській конференції «Історія України. Маловідомі імена, події, факти» (Донецьк, 2001), Міжрегіональному семінарі «Духовність українства» (Кіровоград, 2003), V Всеукраїнському симпозиумі з проблем аграрної історії (Черкаси, 2004), Всеукраїнській науковій конференції «Українська історична біографістика: забуте і невідоме» (Тернопіль, 2005), регіональній науковій конференції «Історична освіта на Кіровоградщині та сучасні підходи до викладання шкільних історичних курсів» (Кіровоград, 2007) та науковій конференції «Українська державність в історичній ретроспективі та суспільних трансформаційних процесах ХХ – ХХІ століття: проблеми вивчення та викладання» (Кіровоград, 2007).

Публікації. Теоретичні узагальнення і результати дослідження знайшли своє відображення у шести одноосібних публікаціях, чотири з яких є науковими статтями у фахових виданнях.

Структура дослідження зумовлена метою та завданнями і складається зі вступу, чотирьох розділів, дев'яти параграфів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації – 206 сторінок, з них основна частина – 172 сторінки і 34 сторінки списку використаних джерел та літератури (412 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** розкрито актуальність досліджуваної проблеми та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання дослідження, висвітлено його об'єкт, предмет та основні методи, що використовувалися автором під час написання дисертації, обґрунтовано хронологічні рамки, окреслено практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі дисертації “Стан наукової розробки і джерельної бази проблеми”** проаналізовано історіографію досліджуваної теми та здійснено огляд використаних у роботі джерел.

Історіографію даної проблеми доцільно розділити на дві частини: 1) дослідження, присвячені вивченню біографії та наукової діяльності В.Доманицького і 2) роботи, які характеризують стан суспільно-політичного й наукового життя в Україні на межі ХІХ – ХХ ст.

Роботи, присвячені безпосередньо В.Доманицькому, варто поділити на три групи: 1) вітчизняна історіографія дорадянської і радянської доби; 2) дослідження істориків української діаспори; 3) роботи пострадянського (сучасного) періоду.

В цілому історіографія життя і творчості В.Доманицького на початку ХХ ст. є різножанровою і в значній мірі суб'єктивною. Узагальнюючих досліджень, присвячених В.Доманицькому, за його життя не існувало. Інтерес до його постаті у вітчизняних науковців-істориків зріс у кінці 1910-х – на початку 1920-х рр., коли на українських землях бурхливо розвивалася кооперативна справа. У зв'язку з цим у вітчизняній історіографії робилися спроби висвітлити процеси становлення

кооперативної справи, проаналізувати теоретичний доробок і практичний досвід її засновників і провідних діячів, одним з яких був В.Доманицький. Характеристика його кооперативної діяльності і побіжний аналіз практичного досвіду в цій сфері господарства зустрічаються у роботах провідних істориків кооперативної справи того часу М.Мандрики, П.Пожарського, П.Височанського П.Мохора¹. У даних дослідженнях майже не розглядався життєвий шлях В.Доманицького, але належним чином висвітлено його вагомий внесок у розвиток української кооперації, простежено взаємозв'язок громадського діяча з провідними кооператорами М.Литвицьким та О.Черненком.

Наступні сорок років ім'я В.Доманицького в радянській історіографії не згадувалося взагалі. Напевне тому, що його ліберальні погляди не відповідали комуністичній ідеології. І лише у 60-х рр. минулого століття у дослідженнях вітчизняних науковців з'явилися згадки про його наукову діяльність. Так, у монографіях О.Засенко, Б.Лобача-Жученка та Є.Брандіс², присвячених біографії та основним періодам творчості відомої української письменниці М.Маркович (Марко Вовчок), побіжно відзначено внесок В.Доманицького у визначення авторства «Народних оповідань». Однак, подана в цих роботах інформація доволі обмежена і не розкриває справжнього значення дослідницької діяльності В.Доманицького в галузі вивчення творчості відомої письменниці.

Короткі згадки про життя і діяльність вченого зустрічаються у другій половині 1970-х рр. у «Календарі пам'ятних дат Черкащини на 1977 р.», а також у публіцистичних статтях М.Гуменюка³ та В.Гордєєва⁴. Ці роботи мали описовий характер і були написані земляками В.Доманицького з приводу чергової річниці з його дня народження. У даних публікаціях більш-менш повно висвітлено життєвий шлях дослідника, але майже не розглядалася його наукова діяльність.

Таким чином, вітчизняна історіографія досліджуваної проблеми дорадянської і радянської доби була вельми обмеженою і не розкривала повного спектру поставлених у роботі завдань.

Дослідження біографії та науково-громадської діяльності В.Доманицького істориками української діаспори були малочисельними і неповними. Найбільш

¹ Мандрыка Н. Как шло развитие кредитной кооперации на Украине // Муравейник. – 1916. – № 38 – 39; Пожарський П. Початок союзного будівництва споживчої кооперації / Праці науково-дослідної кафедри кооперації при Київському кооперативному інституті ім.В.Я.Чубаря. – Кн. 4. – К., 1928. – 69 с.; Пожарський П. Нариси з історії української кооперації. – К., 1919. – 185 с.; Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації. Дорадянська доба. – Харків, 1925. – 159 с.; Мохор П. Од Баліна до Леніна. – К., 1924. – 106 с.

² Засенко О. Марко Вовчок. – К., 1964. – 655 с.; Лобач-Жученко Б.Б. Літопис життя і творчості Марка Вовчка. – К., 1969. – 367 с.; Брандіс Є. Марко Вовчок. – К., 1965. – 335 с.

³ Гуменюк М. Свіжий вітер // Вітчизна. – 1965. – № 2. – С.177 – 179.

⁴ Гордєєв В. Лицар праці: до 100-річчя від дня народження В.Доманицького // Колос. – 1977, 17 березня.

грунтовне з них представляла брошура “Василь Доманицький (3 нагоди 15-ї річниці його смерті)”, де характеризувалася громадська діяльність В.Доманицького, особливо – його внесок у розвиток української кооперативної справи⁵. Ця проблема досліджувалася також у роботі історика кооперативного руху І.Витановича⁶. Короткі відомості про родину Доманицьких, побіжна характеристика життєвого шляху та наукових здобутків В.Доманицького містилися у роботі представниці української діаспори О.Дучимінської⁷.

Історіографія життя і творчості В.Доманицького пострадянського часу, порівняно з попередніми періодами, є багаточисельною і різноплановою. Зацікавлення сучасних науковців викликають не лише праці дослідника, присвячені творчості Марка Вовчка, Т.Шевченка та його доробок у сфері кооперації, а і внесок у розвиток видавничої справи в Україні, його роботи з етнографії та історії. Про це свідчать матеріали енциклопедичного характеру про В.Доманицького у довідниковій літературі з різних галузей української науки⁸.

Завдяки поживленню інтересу до минулого українського народу і, як наслідок, розвитку історичної науки, в 90-х роках ХХ ст. почали вивчатися різні сфери суспільно-політичного життя України межі ХІХ – ХХ ст. Історію зародження та становлення кооперативних форм економічної діяльності у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., різні аспекти діяльності кооперативного руху, здебільшого регіональні особливості його розвитку, роботу окремих галузей дореволюційної кооперації та основні досягнення її найяскравіших представників, у тому числі і В.Доманицького, фактично було відкрито зусиллями М.Алімана, М.Власенка, В.Марочка, А.Пантелеймоненка, В.Половця, І.Прокопенко, І.Фаренія⁹. Їх наукові

⁵ Василь Доманицький (3 нагоди 15-ї річниці його смерті). – Подєбради, 1925. – 151 с.

⁶ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – 217 с.

⁷ Дучимінська О. Віктор Доманицький. – Вінніпег, 1964. – 143 с.

⁸ *Видавнича справа та редагування в Україні: статті і джерела (ХІХ – перша третина ХХ ст.)* / За ред. Н.Зелінської. – Львів, 2003. – 611 с.; *Матеріали до біографій етнологів та народознавців України.* – К.-Запоріжжя, 2001. – 244 с.; *Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника* / За ред. М.М.Романюка; НАНУ, Львівська Накова Бібліотека, Науково-дослідний центр періодики. – Львів, 1994. – 232 с.; *Українське козацтво: Мала енциклопедія* / Ред. кол.: Ф.Г.Турченко, С.Р.Лях, С.Ф.Плецький та ін. – К.-Запоріжжя, 2002. – 567 с.

⁹ *Аліман М.В., Гавриленко Ю.М.* Видатні діячі кооперативного руху та їх ідеї. – Донецьк, 2000. – 159 с.; *Власенко В.М.* Кредитна кооперація Лівобережної України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. – Харків, 1998. – 232 с.; *Марочко В.І.* Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.). – К., 1995. – 224 с.; *Пантелеймоненко А.С.* Сільськогосподарські товариства України: основні напрямки діяльності і значення (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук. – К., 1994. – 20 с.; *Половець В.* Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861 – 1917): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора істор. наук. – К., 1995. – 20 с.; *Прокопенко І.П.* Сільськогосподарська кооперація у суспільно-політичному житті України (1880 – початок ХХ ст.): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. – К., 1992. – 19 с.;

дослідження допомогли простежити важливу роль В.Доманицького-кооператора у поліпшенні соціально-економічного становища та у формуванні національної свідомості українського селянства.

Літературознавча і видавнича діяльність В.Доманицького висвітлена у роботах А.Качора, В.Іскорко-Гнатенко та Є.Сохацької¹⁰. А.Качор та В.Іскорко-Гнатенко основну увагу приділили виключно роботі дослідника над виданням «Кобзаря», абсолютно ігноруючи інші аспекти літературознавчої діяльності вченого. Дещо ширший діапазон літературознавчих студій вченого охопила Є.Сохацька. У циклі статей «Про фірму «Марко Вовчок» дослідниця повною мірою охарактеризувала вагомий внесок науковця у справу «виправдання» відомої української письменниці М.Маркович.

Спроби узагальнити здобутки В.Доманицького у сфері української науки та у громадському житті зроблені у дослідженнях Ф.Ленченка та Е.Палій¹¹ і А.Болабольшенка¹². Однак Ф.Ленченко та Е.Палій, подавши цікаві уточнення щодо біографії В.Доманицького та його кооперативної діяльності, недостатньо уваги приділили науковому доробку дослідника. Крім того, у приведеній роботі відсутній науково-довідковий апарат і аналітичні елементи, що не дозволяє визначити її джерельну базу, а також ставить під сумнів достовірність деяких фактів. А.Болабольшенко у своєму дослідженні використав значну джерельну базу, ввівши до наукового обігу окремі листи С.Єфремова до В.Доманицького, однак не провів чітких порівняльних паралелей у біографіях двох науковців, не розкрив їх творчого взаємовпливу.

Окремий інтерес для нашого дослідження становлять роботи, що характеризують стан суспільно-політичного і наукового життя в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.¹³, їх використання дозволило охарактеризувати основні

Фареній І.А. Українське селянство та національні тенденції у кооперативному русі на початку ХХ ст. // Українській селянин. – Вип.7. – Черкаси, 2003. – С.153 – 157; *Його ж* З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні. – Черкаси, 2003. – 143 с.; *Його ж* Кооперативна діяльність В.Доманицького // Краєзнавство Черкащини. – Черкаси, 2004. – С. 221 – 228.

¹⁰ *Качор А.* Василь Доманицький. Редактор першого повного видання “Кобзаря” Т.Шевченка // Черкаський край – земля Богдана і Тараса. Хроніка 2000. – Черкаси, 2000. – С.144 – 147; *Іскорко-Гнатенко В.* Громадянський обов’язок В.Доманицького // Літературна Україна. – 2002, 28 березня; *Сохацька Є.* Про “фірму” Марко Вовчок // День. – № 73. – 23 квітня 2004 р.

¹¹ *Доманицький Василь Миколайович / О.Палій (ред.), Ф.Ленченко (упоряд.).* – К., 2000. – 45 с.

¹² *Болабольшенко А.А.* Побратими: Сергій Єфремов, Василь Доманицький – нариси життя та творчості. – К., 2003. – 139 с.

¹³ *Білокінь О.І.* Українське питання в Державній Думі Російської імперії (1906 – 1917 рр.). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. – Харків, 2001. – 221 с.; *Борисенко В.Й.* Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60 – 90-х рр. ХІХ ст. – К., 1980. – 155 с.; *Ващенко В.В.* Лекції з історії української історичної науки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (М.І.Костомаров, В.Б.Антонович, М.С.Грушевський). – Дніпропетровськ, 1998. – 140 с.; *Возняк М.* Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. – К., 1991. – 558 с.; *Горелов М.*

тенденції суспільного розвитку в означений період, а також визначити комплекс факторів, що вплинули на формування особистісних якостей та наукових позицій В.Доманицького.

Без сумніву, важливими для розкриття поставлених у дисертаційному дослідженні завдань є біографічні праці¹⁴, присвячені відомим сучасникам В.Доманицького – А.Кримському, С.Єфремову, В.Гнатюку, Є.Чикаленку, Д.Багалію, В.Хвойці, В.Дурдуківському та ін. Їх використання допомогло простежити

Передвісники незалежної України. (Монографія). – К., 1996. – 156 с.; *Єфремов С.* Історія українського письменства. – К., 1995. – 688 с.; *Його ж* В тісних рямцях. Українська книга в 1798 – 1916 рр. – К., 1926. – 30 с.; *Його ж* Вибране: Статті; Наукові розвідки; Монографії / Сергій Єфремов. – К., 2002. – 756 с.; *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: Витоки. Розвиток. Проблеми / Ярослав Ісаєвич; Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2002. – 515 с.; *Калакура Я.* Українська історіографія. – К., 2004. – 389 с.; *Киян О.* Володимир Антонович: історик й організатор “Київської історичної школи”. – К., 2005. – 490 с.; *Колесник І.* Українська історіографія. ХУІІІ – початок ХХ ст. – К., 2000. – 254 с.; *Корнейчик І.І.* Історія української бібліографії. – Харків, 1971. – 374 с.; *Кошетар У.П.* Суспільно-політичні та християнські виміри галицького консерватизму 1899 – 1939 рр. – К., 2007. – 214 с.; *Масненко В.* Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.). – К.-Черкаси, 2001. – 440 с.; *Його ж* Українська історіографія кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.: межі національної ідентичності та політичної легітимації // Історія та історіографія в Європі. Вип. 3. – К., 2004. – С. 25 – 34; *Потульницький В.А.* Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії ХVІІ – ХХ ст. – К., 2002. – 478 с.; *Романюк Р.Й.* Ідея відродження української державності в європейській політичній думці початку ХХ ст. (1900 – 1908 рр.). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. політолог. наук. – Львів, 2001. – 173 с.; *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т.41. – К., 1984. – 683 с.; та ін.

¹⁴ *Гурницький К.И.* Агафангел Ефимович Крымский. – М., 1980. – 192 с.; *П'яста Л.* Діюкартина світу С.Єфремова. – К., 1997. – 215 с.; *Іванюта І.П.* Наукова та громадсько-політична діяльність академіка Володимира Гнатюка в контексті українського національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. – Тернопіль, 2002. – 192 с.; *Бойко Ю.О.* Громадсько-політична діяльність Євгена Чикаленка: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. – К., 2007. – 19 с.; *Кравченко В.В.* Д.И.Багалей: научная и общественно-политическая деятельность. – Харьков, 1990. – 176 с.; *Черняков І.* Вікентій Хвойка (1850 – 1914). – К., 2006. – 199 с.; *Даниленко В.М., Кравченко А.А.* Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч (1874 – 1936) / НАН України, Інститут історії України. – К., 2000. – 72 с.; *Шубравська М.М.* Д.І.Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. – К., 1972. – 254 с.

взаємозв'язки В.Доманицького з провідними українськими громадськими діячами і науковцями кінця ХІХ – початку ХХ ст., а також проаналізувати їхній вплив на формування особистісного і наукового світогляду молодого дослідника.

Отже, аналіз історіографії досліджуваної проблеми свідчить, що більшість студій про В.Доманицького має суто публіцистичний характер. Його наукова і громадська діяльність не були предметом спеціального комплексного дослідження і висвітлювалися фрагментарно. Найбільш висвітленими постають кооперативна діяльність та масив літературознавчих праць В.Доманицького, але і вони потребують глибшого наукового дослідження. Водночас найменш вивченими залишаються його громадсько-політична діяльність та система наукових поглядів, внесок вченого у розвиток української історичної науки, не визначені його роль та місце у національно-визвольному русі України. Поставлені проблеми й зумовлюють необхідність предметного дослідження обраної теми.

Джерельна база дослідження є багатогою, різноманітною і складається з опублікованих та нововиявлених документів і матеріалів, які можна класифікувати наступним чином: а) праці самого В.Доманицького; б) діловодство та документація, пов'язана з основними етапами життя науковця; в) епістолярна спадщина вченого; г) спогади сучасників і некрологи.

Основний масив праць В.Доманицького на сьогодні залишається невідомим широкому загалу дослідників. За видами усі роботи науковця розподілені нами на: а) монографії; б) статті й замітки; в) рецензії; г) праці, присвячені популяризації кооперативної справи. Особливо цінними для вивчення наукової діяльності В.Доманицького є три ґрунтовні монографії – «Критичний розслід над текстом “Кобзаря”», «Козаччина на переломі ХVІ – ХVІІ вв. (1596 – 1603)» та «Загальна історія Малоросії», а також цикл праць, присвячених розвитку української літератури, історії, етнографії. У дисертаційному дослідженні проаналізовано понад 50 наукових праць В.Доманицького, виданих в Україні та за її межами, а також тих, що залишилися в рукописах і відклалися переважно в особистому архівному фонді В.Доманицького (ф. 95) в Інституті Рукопису НАН України Національної Бібліотеки ім. В.Вернадського (далі – ІР НБУВ НАНУ), а також в інших фондах (ф. І, ф. ІІ) цієї установи.

Численні наукові статті, замітки і рецензії дослідника, що стали об'єктом аналізу, за їхнім характером та проблематикою умовно поділяються на такі групи: історичні, етнографічні, літературознавчі та літературно-критичні. Їх аналіз дозволив більш глибоко зрозуміти діяльність автора, охарактеризувати його наукові і суспільно-політичні погляди, життєву позицію.

Першорядне значення для реконструкції біографії вченого мають актові матеріали та діловодна документація. Цей вид джерел дає достовірну інформацію про життєвий і службовий шлях В.Доманицького. Так, у Державному архіві м.Києва (далі ДАК) зберігаються документи, що засвідчують факт навчання В.Доманицького

у Київському університеті Св.Володимира (ф. 16, оп. 335, од.зб. 9), а також про його роботу на посаді викладача російської мови у приватній гімназії Г.Валькера протягом 1901 – 1902 рр. (ф. 98, оп. 1, од.зб. 18). Важлива інформація, що визначає причетність В.Доманицького до громадських установ, характеризує його ставлення до політичного ладу, міститься у матеріалах розслідування революційної діяльності братів Доманицьких (ІР НБУВ НАНУ, ф. I, од.зб. 3364), фонді Київського охоронного відділення Центрального державного історичного архіву України м. Києва (далі – ЦДАУК, ф. 274, од.зб. 536) та у листуванні з Київським губернатором про визначення місця поховання В.Доманицького (ЦДАУК, ф. 275, од.зб.1988).

Одним із найбільш важливих джерел дослідження є епістолярна спадщина В.Доманицького. Він залишив значний пласт приватного і ділового листування, що дозволило висвітлити коло його ідейних соратників та широкий діапазон діяльності. Листи вченого до своїх рідних, друзів, колег зберігаються в ІР НБУВ НАНУ (ф. I, ф. III), ЦДАУК (ф. 1235, оп. 1, од.зб. 457), ЦДАУЛ (ф. 382, од.зб. 24) та у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника (ф. 34, оп. 9, од.зб.193). Численні листи до В.Доманицького від провідних науковців і громадських діячів України кінця XIX – початку XX ст. містяться у відділі рукописів Інституту літератури ім.Т.Шевченка (ф. 47).

Одну з груп джерел становлять некрологи та статті, присвячені В.Доманицькому після його передчасної смерті¹⁵. Незважаючи на те, що переважна більшість цих публікацій носила скоріш популярний, описовий характер, представлені в них матеріали розкривають життєвий шлях В.Доманицького, його громадську діяльність, політичні погляди молодого вченого, визначають його внесок в українську науку.

Всього було опрацьовано близько 15 фондів восьми архівних установ України, виявлено і введено до наукового обігу більше 100 листів та 5 неопублікованих праць В.Доманицького.

В цілому джерельна база дослідження є достатньою для висвітлення поставлених у роботі завдань.

У другому розділі **“Формування світогляду і громадська діяльність В.Доманицького”** досліджено біографію В.Доманицького та охарактеризовано

¹⁵ *Грушевський М.* Василь Доманицький // Літературно-науковий вісник. – Кн. 9. – К., 1910. – С.541 – 543; *Черкаський М.* Він носив у собі смерть, а сіяв життя // Рада. – 19 вересня 1910; *Левицький М.* Нова туга України // Рада. – 14 (27) листопада 1910; *Краєвий Я.* Великі роковини // Наша кооперація. – 10 листопада 1913; *Галевич В.* Памяти кооператора Доманицького // Наше дело. – 10 листопада 1910; *Білоусенко О.* Пам'яті Василя Доманицького // Рада. – 25 вересня 1910; *Барановський Х.А.* О тех, кого уже нет // Муравейник. – 10 листопада 1916; *Чистому серцем.* Пам'яті Василя Доманицького. Біографія, спомини, похорон / Упоряд. С.Єфремов. – К., 1912. – 150 с.

фактори, що вплинули на формування його світогляду, простежено еволюцію громадсько-політичних поглядів вченого, проаналізовано його діяльність у провідних періодичних виданнях кінця ХІХ – початку ХХ ст., а також визначено внесок В.Доманицького у розвиток української кооперативної справи.

В.Доманицький народився 7 березня 1877 р. у с. Колодистому Звенигородського повіту на Київщині в родині священика. Протягом 1887 – 1895 рр. він навчався у Київській 4-й чоловічій гімназії, а після її закінчення – на історико-філологічному факультеті університету Св.Володимира (1895 – 1900 рр.). З перших років навчання і протягом життя В.Доманицький плідно співпрацював майже з усіма провідними періодичними виданнями України. Його публікації, що мали чітку українофільську спрямованість, регулярно з'являлися на сторінках часописів «Киевская старина», «Україна», «Літературно-науковий вісник», «Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка», газет «Рада», «Нова громада», «Український вісник», «Рідна справа – Думські вісті» тощо. В.Доманицький виявив великий інтерес до історії, літератури, етнографії, археології України, що підсумувалося цілим рядом розвідок, повідомлень, заміток, статей, що не лишилося поза увагою наукової громадськості. Вже у 23 роки до молодого вченого прийшло офіційне визнання: 29 січня 1900 р. його обрали дійсним членом київського Товариства грамотності, а 27 жовтня того ж року – дійсним членом історичного товариства Нестора-літописця.

З 1900 р. В.Доманицький працював викладачем російської мови у київській приватній гімназії Г.Валькера, але вже наступного року лікарі виявили у нього туберкульоз легень і він був змушений почати серйозне лікування за кордоном. Перебуваючи за межами Батьківщини, він постійно цікавився українськими справами і продовжував плідно працювати.

Усвідомлюючи необхідність популяризації українського літературного слова, В.Доманицький став одним із засновників і активних співробітників видавництва «Вік». Варто відзначити, що самий активний період роботи видавництва припадав на 1898 – 1905 рр., коли Василь Миколайович виконував обов'язки головного редактора. Долучення В.Доманицького до справи українського книговидання стало проявом його активної громадської позиції і безумовно сприяло піднесенню загальноосвітнього рівня широкого читацького загалу та поширенню провідних демократичних ідей і переконань серед різних верств українського суспільства.

У 1904 р. В.Доманицький повернувся до с. Колодисте, де зайнявся кооперативною діяльністю. З метою популяризації кооперативного руху В.Доманицький видав ряд брошур: “Про сільську кооперацію”, “Про товариські крамниці”, “Як хазяюють селяни в чужих краях”, “Селянська доля (Про селян в Західній Європі, Росії та на Вкраїні)”, де він у легкій і доступній формі пояснював переваги кооперативної справи, класифікував кооперативні товариства, виділяючи їх головні ознаки, характеризував способи господарювання селян за кордоном, порівнюючи їхній досвід зі станом справ в Україні. Усвідомлюючи значення

просвітницько-пропагандистської діяльності, В.Доманицький одним із перших поставив питання про заснування кооперативних союзів для оптимізації та підвищення господарської ефективності кооперативної мережі і став ініціатором створення Київського союзу споживчих товариств. У травні 1907 р. В.Доманицький брав участь у роботі з'їзду-наради споживчих товариств Київської губернії і виступив одним з фундаторів Київського кредитного союзу.

Надзвичайно результативною була і практична діяльність В.Доманицького-кооператора. Засноване ним 1901 р. позичково-ощадне товариство вже у 1905 р. охопило 9 сусідніх сіл, мало кредит у Державному Банку та у центральних установах дрібного кредиту і числило свої обороти в сотнях тисяч карбованців.

1906 р. селяни Звенигородського повіту обрали В.Доманицького своїм представником на виборах до I Державної Думи і він переїхав до Петербургу. Робота в друкованих органах українських фракцій I і II Державних Дум Росії сприяла формуванню у молодого вченого системи прогресивних політичних поглядів, які полягали у наступному: надання Україні статусу автономії у складі Росії, встановлення демократичного ладу, скасування станової соціальної системи. Також він пропагував свободу слова і друку, наголошував на необхідності введення презумпції невинності, надання українській мові статусу державної. Таким чином, можна стверджувати, що В.Доманицький симпатизував національно-соціалістичному руху і підтримував ліберально-демократичні ідеї. Однак конкретних відомостей про належність В.Доманицького до певної політичної партії під час роботи над дисертаційним дослідженням виявлено не було. Скоріш за все, політичний момент у нього, як і в багатьох науковців і просвітителів, був на другому плані.

Після розгону II Державної Думи через погіршення стану здоров'я і переслідування поліції наприкінці 1907 р. В.Доманицький виїхав до Закопаного, неподалеку від Кракова. Більше він в Україну не повернувся.

Наприкінці 1909 р. стан здоров'я вченого погіршився і лікарі відправили його до Аркашону. У червні 1910 р. батьки В.Доманицького, розуміючи, що син безнадійно хворий, отримали дозвіл на перевезення його додому. Але було запізно: 28 серпня (10 вересня) 1910 р. В.Доманицького не стало.

Отже, насичений життєвий шлях, який пройшов В.Доманицький, засвідчує його відданість справі українського національного відродження. Активна громадська діяльність науковця сприяла пробудженню національної свідомості українського народу, вихованню патріотичних почуттів та піднесенню загального рівня громадської і політичної культури українського суспільства.

У третьому розділі **“Історико-етнографічні погляди В.Доманицького”** висвітлено процеси формування і становлення наукового світогляду дослідника.

Становлення В.Доманицького як історика-науковця відбувалося головним чином під впливом його вчителя В.Антоновича. Дотримуючись народницького

підходу в розумінні історії і ґрунтовного вивчення історичних джерел, притаманного всім вихованцям «Київської історичної школи» видатного професора, В.Доманицький став автором багатьох історичних праць, розвідок, заміток та есе, присвячених різноманітним темам – історії освіти і медицини в Україні, українській археології, всесвітній історії та історії України.

Усвідомлюючи необхідність створення синтезуючої концепції української історії, В.Доманицький розпочав роботу над великим дослідженням «Загальна історія Малоросії». Перша і єдина частина даної роботи охоплювала період з найдавніших часів до XIII ст. і дозволила охарактеризувати історичні погляди науковця. Так, дослідник притримувався теорії автохтонного походження слов'ян, заперечуючи загальноприйнятую Дунайську концепцію; протиставляв полян, як безпосередніх засновників Руської держави, не лише східним і північним слов'янам, а навіть древлянам; висловлював сумніви щодо реального існування легендарних Кия, Щека і Хорива; оцінював процес феодальної роздробленості як явище закономірне; підтримував думку В.Антоновича про те, що українці є окремою гілкою східнослов'янського етносу; критично ставився до «державницького напрямку» в історіографії, представники якого розглядали історичні процеси у ракурсі територіальних нарощувань і розбудови державної організації.

Значну увагу історик приділив періоду, пов'язаному із зародженням і становленням українського козацтва. Наукові пошуки В.Доманицького у вивченні цієї проблеми підсумувалися фундаментальним дослідженням «Козаччина на переломі XVI – XVII ст. (1596 – 1603)», присвяченим одному з найбільших козацьких рухів в Україні. У монографії докладно розглядалися причини польсько-козацького конфлікту, хід повстання Криштофа Косинського 1591 – 1593 рр., молдавські походи 1594 – 1595 рр., міжнародні контакти козацтва, його діяльність на території України та Білорусі взимку 1595 – 1596 рр., хід польсько-козацької війни навесні 1596 р., вплив козацьких війн кінця XVI ст. на суспільну свідомість.

Прагнення долучитись до створення загальноосвітньої науково-популярної книги з історії України у повній мірі проявилось у редакторській роботі В.Доманицького над «Історією України-Русі» М.Аркаса – першого підручника з української історії для широкого читацького загалу. Редакторська правка, здійснена В.Доманицьким, максимально наблизила цей посібник, особливо друге його видання, до академічно-наукового. Водночас проста мова і доступність викладу зробили книгу М.Аркаса надзвичайно популярною. Її широке розповсюдження сприяло підвищенню рівня історичної освіти різних верств українського суспільства, формувало почуття національної гордості та патріотизму.

Етнографічні дослідження В.Доманицького мали в основному описовий характер. Це було зумовлено, з одного боку, характером видавництва, у яких вони друкувалися, а з іншого – становищем етнографічної науки наприкінці XIX – на початку XX ст. У цей період відбувалося накопичення матеріалів, у кращому

випадку – їх систематизація. Аналітичні праці в цій галузі історичної науки з'явилися набагато пізніше. Але цей підготовчий етап був надзвичайно важливим в розвитку етнографічної науки. В.Доманицький своєю наполегливою працею зібрав велику кількість етнографічних матеріалів, що, безумовно, сприяло збагаченню етнографічної науки, привертало увагу науковців до її проблем, викликало жвавий інтерес широкого загалу до українських традицій і тим самим допомагало українцям усвідомити власну самотність і віднайти витoki своєї культури.

Таким чином, суворий документалізм, властивий працям В.Доманицького, свідчив про його нахил до дослідницького об'єктивізму, спорідненість із позитивістською методикою дослідження, яка вимагала, щоб пізнання спиралося на факти, які можна перевірити, та заперечувала пізнавальну вартість норм і оцінок. Однак, намагаючись довести право українців на гордість власною історією, В.Доманицький ідеалізував українське минуле, і, певною мірою, відійшов від позитивістських настанов. Але такі зміни в науковому світогляді дослідника несли в собі виключно патріотичну основу, були спрямовані на пробудження національної і політичної свідомості українського народу і обумовлювалися тогочасними політичними реаліями.

У розділі **«Дослідження В.Доманицького в галузі літературознавства та бібліографії»** основну увагу приділено аналізу літературознавчих та бібліографічних праць вченого.

На певному етапі історичного розвитку у кожного народу виникає необхідність підсумувати культурні здобутки багатьох поколінь. Це дає змогу зробити загальна ретроспективна бібліографія, яка становить неоціненне джерело матеріалів зі своєрідним зібранням виданого, і є підґрунтям багатьох галузей культури і науки. Усвідомлюючи необхідність бібліографічних досліджень, В.Доманицький опублікував серію робіт з української бібліографії, які характеризувалися не просто сухим переліком творів і наукових праць, а ще й містили їх короткі описи з власною оцінкою дослідника. Їх ґрунтовність була відзначена сучасниками і В.Доманицького було обрано дійсним членом бібліографічної комісії, створеної у 1908 р. при Науковому товаристві ім.Т.Шевченка у Львові.

Загалом більшість оглядів української літератури за 1898 – 1900 і 1906 рр. була написана саме В.Доманицьким. Дослідник скрупульозно опрацьовував і систематизував наукові дослідження і літературні твори, які виходили в даний період; класифікував літературу за центрами українського друкарства, видавництвами й окремими її виданнями; об'єктивно характеризував україномовні видання, що виходили в Росії, Австро-Угорщині, Чехії та Америці, знайомлячи з ними пересічного українського читача та сприяючи національному єднанню українців різних регіонів.

Своєрідним індикатором стану українського суспільства наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. були літературні процеси. Тому національно свідомі кола української

інтелігенції, до яких належав і В.Доманицький, розуміли необхідність широкого висвітлення проблем українського літературознавства. Літературознавчі роботи В.Доманицького носили різний характер – від літературно-критичних статей і заміток до наукових монографій, і охоплювали широке коло проблем. Завдяки архівно-дослідним навичкам науковця на сторінках періодичних видань було опубліковано ряд знайдених ним матеріалів («Нові матеріали до біографії Є.Гребінки», «Невідомі вірші ієромонаха Климентія», «К истории украинской литературы первой половины XIX ст.» та ін.), які становили значний інтерес для літературознавців початку ХХ ст. і не втратили своєї наукової цінності сьогодні. Численні літературно-критичні рецензії В.Доманицького, присвячені як художньо-драматичним творам, так і науковим виданням, відзначалися гостротою, влучністю та аналітичністю. Наукові дослідження вченого з літературознавства («Данило Братковський – суспільний діяч і письменник ХVІІ ст.», «Словарик. Пояснення чужих і не дуже зрозумілих слів», а також ряд праць, присвячених виправданню Марка Вовчка) мали незаперечну цінність для становлення української літературознавчої науки та сприяли популяризації творів видатних українських письменників, слугуючи справі національно-культурного відродження України.

Окрему увагу в дисертації приділено роботі дослідника над першим повним виданням “Кобзаря”, що вийшло друком у 1907 р. і розійшлося тиражем у 60.000 примірників. Шевченкознавчі студії В.Доманицького підсумувалися фундаментальним дослідженням “Критичний розслід над текстом “Кобзаря”, яке і сьогодні має виключну наукову цінність. Завдяки ретельному текстологічному аналізу В.Доманицький встановив хронологію написання близько 50 поезій, виявив так звані “нешевченкові” вірші, які раніше входили до “Кобзаря”.

Отже, у літературознавчих дослідженнях і оцінках В.Доманицького відбилися всі помітні явища і процеси цієї галузі української науки кінця ХІХ – початку ХХ ст., що безперечно, сприяло підвищенню освітнього рівня й обізнаності широких верств населення, пробуджувало почуття національної гордості, а також привертало увагу прогресивних кіл українського суспільства до проблем української культури в цілому.

У висновках зроблено головні підсумки дисертаційного дослідження, які зводяться до наступного:

- Дослідження окремих напрямків діяльності В.Доманицького вже має певні здобутки. Завдяки працям Б.Лобача-Жученка, І.Фаренія, А.Болабольченка, Ф.Ленченка та О.Палій проаналізовано і у загальних рисах окреслено внесок В.Доманицького у розвиток кооперативної справи в Україні, його діяльність у провідних періодичних виданнях і наукових установах, життєвий шлях. Однак ніхто з дослідників не ставив завдання комплексно проаналізувати всі напрями громадської і наукової діяльності вченого. Наявна джерельна база дозволяє це зробити.

- Життєпис В.Доманицького свідчить, що він подолав складний шлях розвитку і сформувався як активний громадський діяч, талановитий організатор, науковець, редактор під впливом багатьох факторів: сім'ї, де діти виховувалися на українських традиціях, прилучалися до української мови, звичаїв; гімназії та університету, де, незважаючи на антиукраїнську освітню політику, вихованці мали гідний для наслідування приклад багатьох викладачів – В.Антоновича, В.Іконнікова, П.Житецького; літератури і часописів національного спрямування; в українських громадських організаціях і товариствах, де В.Доманицький співпрацював з видатними політичними, громадськими, науковими діячами.
- Діяльність В.Доманицького є відображенням і практичною реалізацією його особистісного світогляду, в якому провідне місце займала ідея національного єднання українців. Це виявилось у тісній співпраці дослідника з провідними діячами центрально-східних і західних регіонів України, а також під час його роботи у провідних періодичних українських виданнях кінця ХІХ – початку ХХ ст. Крім того, В.Доманицький разом з Д.Чижевським, П.Стебницьким, Ф.Вовком, Б.Грінченком та іншими провідними громадськими діячами розробив програму Української демократично-радикальної партії, що виступала за надання Україні статусу автономії, повне скасування заборони українського слова, впровадження української мови у школі, судочинстві та адміністративних закладах, і цілком відповідала політичним поглядам і переконанням самого ученого.
- Провідним у змісті його кооперативної діяльності стали: організаторсько-практичні зусилля в царині розбудови і функціонування української кооперативної справи, яка на той період ще не мала чіткої структури і достатнього науково-методичного забезпечення; теоретичні пошуки, пов'язані з написанням необхідних посібників та популярних нарисів, присвячених поширенню кооперативної справи серед широких верств населення; популяризаторська праця, що, з одного боку, сприяла поширенню досягнень української кооперації, доведенню до широкого загалу її проблем і потреб, а з іншого – збагачувала українську кооперативну справу прогресивними ідеями зарубіжних надбань, стимулюючи нові пошуки у галузі національної кооперації.
- Науковий світогляд В.Доманицького не набув остаточної завершеності і представляв собою синкретичну систему поглядів, яка об'єднувала в своїй основі як ідеалістичні, так і позитивістські настанови. Це свідчить не лише про еkleктизм його творчості, але й про творчий пошук. Головним мотивом історичних досліджень вченого було прагнення довести широкому загалу самотність українського народу шляхом синтезу національної історії. В цілому характер наукових уподобань В.Доманицького та методичні засади його творчості були зумовлені як характером розвитку тогочасної європейської історичної науки, так і станом української історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст.

- В.Доманицький зробив помітний внесок у розвиток гуманітарних наук, зокрема етнографії, бібліографії та літературознавства. Публікація дослідником історичних документів, збірників пісень, наукових розвідок і рецензій етнографічного та літературознавчого характеру, бібліографічних оглядів сприяла поглибленню вивчення різноманітних аспектів буття українського народу. Плідна робота в наукових осередках позитивно впливала на активізацію їхньої діяльності. Власним прикладом він стимулював оточуючих до роботи.
- Значний вплив на формування світогляду і національно-громадянських позицій В.Доманицького справили життя і твори Т.Шевченка. Розпочавши ознайомлення з ними ще під час навчання в гімназії, дослідник сприяв виданню і розповсюдженню творів видатного українського поета. Саме завдяки його кропіткій дослідницькій роботі українська громадськість вперше побачила повне зібрання поезій Т.Шевченка. “Кобзар” під редакцією В.Доманицького перевидавався тричі і був визнаний першим науково обробленим і повним виданням творів Т.Шевченка. Своєю роботою науковець долучився до утвердження культу Шевченка в Україні, формування у широких верств населення під впливом життя і творчості видатного поета національної свідомості, прагнення до освіти і власної держави.

Отже, аналіз змісту наукової, публіцистичної, епістолярної спадщини В.Доманицького дає підстави зарахувати його до визначних українських науковців, фундаторів кооперативної справи, подвижників національної історичної науки.

Список опублікованих праць за темою дослідження:

1. Токар Н. Етнографічно-фольклорна діяльність В.Доманицького // Історія України. Маловідомі імена, події і факти. Збірник статей. Вип.19. – Київ-Донецьк, 2001. – С. 469 – 475.
2. Токар Н. В.Доманицький: життєвий шлях науковця-подвижника // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 5. – Вінниця, 2003. – С. 60 – 64.
3. Токар Н. Кооперативна діяльність В.Доманицького // Український селянин. Збірник наукових праць. Вип. 8. – Черкаси, 2004. – С. 221 – 223.
4. Токар Н. Біографія В.Доманицького в контексті суспільно життя України на межі ХІХ – ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 2. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2005. – С. 56 – 61.
5. Токар Н. Етнографічні дослідження В.Доманицького // Духовність українства. Збірник наукових праць. Вип. 7. – Житомир, 2004. – С. 92 – 94.
6. Токар Н. В.Доманицький та «Історія України-Русі» М.Аркаса // Наукові записки. Вип. 9. Серія: Історичні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2005. – С. 191 – 199.

АНОТАЦІЇ

Токар Н.М. Наукова та громадсько-політична діяльність В.Доманицького в контексті суспільно-політичного життя України останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2008.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню життя і творчості Василя Миколайовича Доманицького. У роботі на основі аналізу широкого кола джерел було відновлено і уточнено основні періоди біографії вченого, висвітлено процес становлення особистісного і наукового світогляду дослідника, визначено основні чинники, які вплинули на формування його громадських позицій, охарактеризовано його політичні вподобання. Важливе місце відведено кооперативній діяльності В.Доманицького та визначенню його ролі і місця у становленні і розвитку кооперативної справи в Україні. Детально розглянута робота В.Доманицького у провідних періодичних виданнях кінця ХІХ – початку ХХ ст. – «Киевской старине», «Літературно-наковому віснику», «Записках Наукового товариства ім. Т.Шевченка» та його взаємовідносини з видатними науковцями і громадськими діячами України С.Єфремовим, В.Науменком, Є.Чикаленком. Особливу увагу приділено аналізу внеску ученого в розвиток гуманітарних наук – історії, етнографії, бібліографії, літературознавства. На основі аналізу праць В.Доманицького було визначено коло його наукових інтересів та методику дослідження. Окреме місце в дисертації належить роботам В.Доманицького в галузі шевченкознавства.

Ключові слова: В.Доманицький, Україна, історія України, кооперативний рух, «Киевская старина», шевченкознавство, національна самосвідомість.

Токар Н.Н. Научная и общественная деятельность В.Доманицкого в контексте общественно-политической жизни Украины последней четверти ХІХ – начала ХХ вв. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена проблеме комплексного исследования жизни, научной и общественной деятельности Василия Николаевича Доманицкого. На основе анализа обширного круга документальных источников были восстановлены основные периоды биографии ученого, определен комплекс факторов, которые сыграли решающую роль в формировании его личностного мировоззрения. Особое внимание акцентировано на взаимоотношениях В.Доманицкого с известными политическими и научными деятелями Украины С.Ефремовым, В.Науменком,

Е.Чикаленком и на том влиянии, которое они оказали на формирование его научных и политических взглядов.

Отдельный раздел диссертационного исследования посвящен общественной деятельности В.Доманицкого, где охарактеризирована его работа в передовых украинских издательствах конца XIX – начала XX вв. – «Киевской старине», «Литературно-научном вестнике», «Записках Научного общества им. Т.Шевченка» и многих других. Деятельное участие в общественно-политических организациях способствовало формированию у молодого ученого прогрессивных демократических убеждений, которые ярко проявились во время его опосредованного участия в работе первой и второй Государственных Дум России, а также в разработке политической программы Украинской радикальной партии.

Особое внимание в диссертации уделено кооперативной деятельности В.Доманицкого, которая заключалась не только в популяризации основ потребительской кооперации в своих работах, а и в конкретном практическом опыте – основании кооперативных обществ и потребительских магазинов, сеть которых охватывала не только его родное село Колодистое, а и 9 близлежащих деревень.

Большое внимание в диссертационном исследовании уделено научной деятельности В.Доманицкого. Проанализирован вклад В.Доманицкого в развитие гуманитарных наук – истории, этнографии, библиографии, литературоведения. При анализе библиографических и литературоведческих исследований В.Доманицкого было отмечено, что они носили разнообразный характер – от литературно-критических заметок до научных монографий и охватывали разностороннюю тематику.

Отмечено значительное влияние на формирование и эволюцию научных взглядов молодого исследователя выдающихся украинских историков В.Антоновича и М.Грушевского, что отчетливо проявилось в его попытках создать синтезирующую концепцию украинской истории. На основе детального анализа исторических трудов В.Доманицкого «Общая история Малороссии» и «Козачество на переломе XVI – XVII вв. (1596 – 1603)», а также многочисленных рецензий охарактеризована методика его исследований, определен круг научных интересов. Отдельный параграф диссертации посвящен редакторской работе В.Доманицкого над книгой М.Аркаса «История Украины-Руси».

В диссертации проанализирован комплекс работ ученого по этнографии Украины. В.Доманицкий своим настойчивым трудом собрал огромное количество этнографических материалов, однако его исследования в этой отрасли имели в основном описательный характер, что было обусловлено спецификой этнографической науки конца XIX – начала XX вв.

Особое место в диссертации отведено характеристике работ ученого, посвященных изучению жизни и творчества выдающегося украинского поэта Т.Шевченка. В диссертации восстановлены основные этапы работы В.Доманицкого

над издательством полного собрания поэзий Т.Шевченка – «Кобзаря», который переиздавался трижды и оказал огромное влияние на формирование национального самосознания украинского народа.

Изложенные выше аспекты позволили определить роль и место В.Доманицкого в научной и общественно-политической жизни Украины конца XIX – начала XX вв.

Ключевые слова: В.Доманицкий, Украина, история Украины, кооперативное движение, «Киевская старина», шевченковедение, национальное самосознание.

Tokar N. M. The scientific and social-political activity of V. Domanuzkiy in the context of social-political life in Ukraine at the end of XIX – at the beginning of XX centuries. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of a Candidate of Historical Sciences. Speciality 07.00.01 – The History of Ukraine. – National M. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2008.

This thesis is dealt with the complex research of life and activity of V. M. Domanuzkiy. Analyzing the great amount of literature the main periods of his biography were resumed and more specific information obtained; defined the process of forming his personal and scientific views, his social positions and political preferences. An important place in the thesis takes Domanuzkiy's cooperative activity and his role in the establishment and development of cooperative deal in Ukraine. In the research is analyzed the work of V. Domanuzkiy in the periodicals at the end of XIX – the beginning of XX centuries, such as "Kievskaya starina", "Literal-scientific bulletin", "Notes of Scientific T. Schevchenko's community" and his relations with outstanding scientists and public figures: S. Efremov, V. Naymenko, E. Chekalenko. Special attention is concentrated on the analysis of his contribution to the development of the humanities – history, ethnography, study of literature and bibliography. The V. Domanuzkiy's works in the sphere of Schevchenko's study are also studied.

Key words: V. Domanizkiy, Ukraine, the history of Ukraine, cooperative movement, «Kyiv ancient times», Schevchenko's study, national consciousness.